

VOYAGA YETMAGANLAR GIYOVANDLIGINING OLDINI OLIISHNING TASHKILIY-HUQUQIY CHORALARI

*Saitmurodov Najmiddin Nabijonovich,
Surxondaryo viloyati yuridik texnikumi o'qituvchisi
УДК 341.4 (043.5) (575.1)
<https://orcid.org/0009-0006-3001-2261>*

Annotatsiya: Giyohvandlikka qarshi kurash borasida mamlakatimizda olib borilayotgan keng qamrovli ishlar natijasida yildan-yilga bu borada katta muvaffaqiyatlarga erishilmoqda. Birinchi navbatda, ushbu masalaga davlat miqyosida katta e'tibor qaratilganini, narkomaniyaga qarshi kurashning mustahkam huquqiy bazasi yaratilganini, xavf-xatarni bartaraf etish maqsadida keng jamoatchilikning faolligiga tayanilayotganini alohida e'tirof etish zarur. Ayniqsa, mustaqillik yillarida ushbu illatga qarshi kurash chora-tadbirlari bir necha bor kuchaytirildi.

Kalit so'zlar: Giyohvandlik, jinoyatchilik, yoshlar, deviant, xulq-atvor, toksik modda, morfin, gashish, og'riq qoldiruvchi dorilar.

Аннотация: В результате обширной работы в нашей стране по борьбе с наркоманией из года в год в этом отношении достигаются большие успехи. Прежде всего, необходимо признать, что данному вопросу уделяется большое внимание на государственном уровне, создана прочная правовая база по борьбе с наркозависимостью, на деятельность общественности полагается ликвидация наркозависимости. Особенно за годы независимости меры по борьбе с этим заболеванием были усилены в несколько раз.

Ключевые слова: Наркомания, преступность, молодежь, девиантное поведение, токсичное вещество, морфин, гашиш, обезболивающие.

Annotation: As a result of extensive work in our country in the fight against drug addiction, great success is being achieved in this regard year after year. First of all, it is necessary to acknowledge that a lot of attention has been paid to this issue at the state level, that a solid legal basis for the fight

against drug addiction has been created, and that the public's activity is relied on to eliminate the danger. Especially in the years of independence, measures to combat this disease were strengthened several times.

Key words: Addiction, crime, youth, deviant, behavior, toxic substance, morphine, hashish, painkillers.

KIRISH (ВВЕДЕНИЕ / INTRODUCTION). Giyohvandlik – bu giyohvand moddalarni iste'mol qilish bilan bog'liq sabablar va oqibatlar majmuasining umumiy nomi. Giyohvand yoki unga tenglashtirilgan vositalarga muntazam ruju qo'yish va tibbiy ko'rsatmalarsiz iste'mol qilish bo'lib, aslida giyohvandlik deviant xulq-atvorning bir ko'rinishidir. Giyohvandlik (narkomaniya). Shaxsga va jamiyatga bugun buzg'unchi ta'sir ko'rsatuvchi, og'ir sotsial oqibatlariga ko'ra giyohvandlik asosiy o'rin tutadi. Sotsiologik tadqiqotlar ko'rsatishicha, odamlar rohat olish, o'tkir hissiyotlarga kirishish uchun giyohvand moddalarga berilib qoladilar.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLARI (ЛИТЕРАТУРА И МЕТОДОЛОГИЯ / METHODS). Giyohvandlik bilan bog'liq masalalarning turli jihatlarini huquqshunslar G.A.Axmedov, E.X.Abazov, M.G.Ikromova, M.M.Qodirov, YU.M.Karaketov, Z.S.Zaripov, R.A.Zufarov, E.Q.Mirzajonov, M.H.Rustambayev, I.Sobirov, I.A.Safarov, M.Sobirov, F.Tohirov, M.Usmonaliev, A.S.Yakubov va boshqa mualliflar tomonidan tadqiq etilganligiga qaramay, giyohvandlik muammosining hozirgi davr nuqtai nazaridan bahsli tomonlari, ushbu illatni oldini olish choralari yanada samaraliroq qo'llash nuqtai nazaridan yetarli darajada o'rganilmagan. Giyohvandlik bilan bog'liq muammolar

respublikamizda ilmiy-amaliy nuqtai nazardan hozirga qadar yetarlicha o'rganilmaganligini yana bir bora ta'kidlash lozim. Shuningdek, giyohvandlikning oldini olish, jinoyatchilik va giyohvandlik orasidagi o'zaro aloqadorlik muammosi ham haligacha tadqiq etilgan emas.

MUHOKAMA (ОБСУЖДЕНИЕ / DISCUSSION). Dunyoda giyohvandlikka qarshi kurashning ikkita bir-biriga qarama-qarshi bo'lgan: liberal va ortodoksial strategiyasi mavjuddir. Bulardan birinchisi, giyohvandlar va giyohvandlik vositalari bilan qonunga xilof ravishda muomala qilish ustidan nazorat qilish tashkilotining Gollandiya tajribasi bo'lsa[1;101-102], ikkinchisi esa bir necha islom davlatlarida qabul qilingan faoliyat bilan bog'liqdir[2;26-27].

Liberal strategiya, deb ataluvchi Gollandiya tajribasi o'zining mantiqiy yakunini giyohvandlik vositalarini oshkorlashtirish (legallashtirish) g'oyasidan olgan. Giyohvandlik vositalarini legallashtirish g'oyasi o'zining dolzarbligini ularni iste'mol qilishga qarshi kurash boshlanganidan buyon yo'qotmay kelmoqda. Ushbu nuqtai nazar vakillari vaqti-vaqti bilan giyohvandlik vositalaridan turli xil notibbiy maqsadlarda foydalanishning oshkorlashtirilishini hayotga tatbiq etishga urinadilar[3;28]. Giyohvandlik vositalarini legallashtirish haqidagi muammo o'n yillar oldin ham keng jamoatchilik muhokamasiga qo'yilgan edi. Keyingi yillarda esa unga yanada katta e'tibor berilmoqda. O'rganilayotgan muammoni targ'ib qilishga, nafaqat shov-shuv ko'taradigan jurnalistlar, balki mutaxassislar ham jalb qilinmoqdalar.

Bizning fikrimizcha, muammoga bunday yondashuv ishonchsiz va zararlidir, lekin yuqoridagi nuqtai nazar tarafdorlarining emotsional xavfli fikrlarining oldini olish uchun, giyohvandlik vositalarini legallashtirish tarafdorlari keltirgan dalillarning olimlar va keng jamoatchilik tomonidan tahlil qilinishi maqsadga muvofiqdir.

Ularning fikricha, «giyohvandlik vositalaridan qonunga xilof ravishda

foydalanish bilan bog'liq bo'lgan jinoyatchilik miqdorini kamaytirish uchun «yumshoq» narkotiklar (marixuana, nashani) oshkorlashtirish zarurdir».

Haqiqatdan ham, umuman jinoyatchilikni qonuniy yo'li bilan «kamaytirish» mumkin, lekin bu jamiyat uchun xavfli bo'lgan boshqa huquqbuzarliklarni butunlay tugatmaydi. Jinoyatlardan huquqiy mazmunda voz kechish ularning moddiy jihatdan yo'qolishiga olib kelmaydi. «Yumshoq» narkotiklarni legallashtirish, shubhasiz, uni iste'mol qiluvchilar sonining keskin o'sishiga olib keladi. Buning isboti sifatida – 1991-yilda giyohvandlik vositalarni qonunga xilof ravishda iste'mol qilganlik uchun ma'muriy javobgarlikning bekor qilinishi natijasida ro'y bergan ahvolni ko'rsatish mumkin. Giyohvandlikning ko'payishi ko'pincha shoshib, puxta o'ylanmay qabul qilingan chora-tadbirlar bilan ham bog'liqdir. O'zbekiston Respublikasining «Giyohvandlik vositalari va psixotrop moddalar to'g'risida»gi Qonunining 24-moddasiga binoan II, III va IV ro'yxatlarga kiritilgan giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalardan faqat tibbiy maqsadlarda O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi tomonidan belgilangan tartibda foydalanish mumkin.

Giyohvandlik vositalarini legallashtirish oqibatida ushbu vositalarga bo'lgan talab va taklifning bir muncha o'sishini tasavvur qilish qiyin emas. Bunday hol ro'y berishi bilan darhol «erkin bozor» qonunlari amal qila boshlaydi, ya'ni talabga qarab ushbu vositalarning ochiq yoki yashirin reklamasi, ishlab chiqarilishi ortib ketadi.

Giyohvandlik vositalarini qonuniylashtirish «boshqalarning manfaatiga» zarar yetkazmaydigan, «inson huquqlarini» targ'ib qilish imkonini beradi. Muammoning bunday hal qilinishi beodoblighi, jamiyatda o'rnatilgan qoidalardan chetga chiqishi bilan mohiyatiga ko'ra huquqbuzarlikdan unchalik farq qilmaydi.

Shaxsning o'z joniga «qasd qilish huquqiga ega ekanligining» e'lon qilinishi, mutlaqo davlat siyosatining homiyligida bo'lishi mumkin emas. Davlat ijtimoiy

buzilishlarni rag'batlantirish huquqiga ega emas, aks holda u amalda ijobiy o'zgarishlar qila olmaydi va axloq normalariga asoslangan jamiyat qurish maqsadidan chetlashadi. Bundan tashqari, giyohvandlik hamma vaqt ham jamiyat uchun xavfli bo'lgan, chunki u shaxsni, oilaviy munosabatlarni izdan chiqaradi, jamiyatga jinoiy faoliyatga asoslangan moddiy va ma'naviy zarar yetkazadi. Giyohvandning «xatosi» jabrini nafaqat uning o'zi, balki uning qarindoshlari, yaqin atrofidaqlar ham tortishadi. Va nihoyat, davlat ushbu kasallikka chalingan kishiga u yoki bu darajada g'amxo'rlik qilishga majburdir, shuning uchun bu muammolarni hal qilishda asossiz fikrlar va g'oyalarga tayanish mumkin ham, kerak ham emas. Masalan, giyohvandlik vositalari sirasiga kiruvchi ayrim moddalar, inson hayoti uchun nisbatan xavfli emas, marixuananing tamakiga qaraganda ziyoni kamroq, shunga qaramay tamakini tarqatish jinoyat emas, degan fikrlarning olg'a surilishi giyohvandlik vositalaridan xabarsiz va bu borada tajribaga ega bo'lmagan jamoaga mo'ljallangandir.

Olib borilgan tadqiqotlar, tamaki va marixuanani chekish tashqi tomondan o'xshashligiga qaramay, ularni iste'mol qilish natijasida ruhiy mexanizmida, fiziologik holatlarda ro'y beradigan o'zgarishlarda jiddiy farq mavjudligini tasdiqlaydi. Bozor munosabatlariga o'tish sharoitida ham «kichkinagina baloning» ulkan zarari haqidagi haqiqatni esdan chiqarmasligimiz kerak, 90-95 % giyohvandlar o'zlarining «giyohvandlik faoliyatini» asosan marixuana (kannabis) iste'mol qilishdan boshlashgan[4;176]. «Yumshoq» narkotiklar kuchli giyohvandlik vositalarini iste'mol qilish uchun pillapoya vazifasini o'taydi, ularni iste'mol qilish giyohvandlik vositalariga bog'liqlikni, giyohvand shaxsda o'ziga xos xususiyatni shakllantirishga «xizmat» qiladi. Giyohvandlik vositalarini shartli ravishda «kuchli» va «kuchsiz»ga ajratish shunchaki, narkotiklarni tarqatish ustidan nazorat samaradorligining yetarlicha emasligini ko'rsatadi. Yuqoridagi kabi giyohvandlik vositalarini shartli ravishda ikki guruhga ajratishning xavfliligi bir necha

marta BMT Komissiyalarida, giyohvandlik vositalar haqidagi xalqaro forum va konferensiyalarda ta'kidlangan[5;18-28]. Masalan, kannabisni xavfsiz deb e'lon qilish giyohvandlikning zararli oqibatlarini yo'qligiga inson ongini o'rgatishi bilan juda ham xavflidir. Kannabisning oshkorlashtirilishi huquqni muhofaza qiluvchi organlar xodimlarini giyohvandlik vositalarining qonunga xilof muomalasiga qarshi kurashdan ozod qiladi, degan fikrlar ham mavjud. Ushbu fikrning asossiz, jiddiy emasligini quyidagi mulohazalarda ko'rish mumkin:

1) kannabisni iste'mol qilishni oshkorlashtirish uning ustidan ijtimoiy nazorat bo'lishi lozimligini rad etmaydi. Chunki bunday moddani iste'mol qilish mumkin bo'lmagan sohalarda (masalan, transport vositalarini boshqarish) mavjuddir. Bu esa shu sohalarda kannabis iste'mol qilinmasligi ustidan nazorat qilish uchun qo'shimcha ravishda huquqni muhofaza qilish organlari xodimlarini jalb etishni talab qiladi;

2) giyohvandlik vositalarini tarqatish, iste'mol qilish, ta'qiqlangan joyda ularni sotmaslik qoidalarini belgilash va ularga rioya qilishni litsenziyalash bilan bog'liq bo'lgan yangi muammolar vujudga keladi[6;19], umuman muayyan hodisani butunlay ta'qiqlashni tushuntirish chala ta'qiqning mohiyatini tushuntirishdan ko'ra osonroqdir;

3) aholi giyohvandligining oldini olish g'oyasiga putur yetadi, chunki bunday holda dastlab yengil giyohvandlikning tarqalishiga yo'l qo'yib beriladi — da, keyin kasallik avjiga chiqqanida unga qarshi kurashga chaqiriladi. Yuqorida keltirilgan mulohazalardan giyohvandlik vositalarini oshkorlashtirish g'oyasining zararli ekanligi yaqqol ko'rinib turibdi.

«Yumshoq» narkotiklarni oshkorlashtirish davlatning madaniylashganligi, jamiyatning liberallashtirilganligi alomatidir bu yuqoridagi nuqtai nazar tarafdorlarining eng jiddiy asosi hisoblanadi. Uning an'anaviyligi e'tiborni jalb qiladi[7;4-5]. Bu nuqtai nazar vakillari patriarxallikni tanqid qilganlar, ijtimoiy hayotga qoloq, buzg'unchi loyihalarni kiritishga harakat qilganlar. Shu bilan birga «reformatorlar» ularning fikrlari asosli

ekanligini isbotlovchi faktlarni, dalillarni yig'ishga juda ham mohirdirlar.

Muammoni obyektiv o'rganish «ilg'or» mamlakatlar giyohvandlik vositalari muomalasi ustidan nazoratni ta'minlashda liberal strategiyani amalga oshirmoqdalar, degan fikrlarning asossizligini ko'rsatadi. Masalan, turli davlatlarda narkotik (jumladan shartli ravishda «yumshoq» deb ataluvchi giyohvandlik vositalari)ni iste'mol qilganlik uchun:

- Yaponiyada 3 yilgacha ozodlikdan mahrum etish;
- Tailandda 1 yilgacha ozodlikdan mahrum etish;
- Fransiya 2 yilgacha ozodlikdan mahrum etish;
- Gretsiya 2 yildan 5 yilgacha ozodlikdan mahrum etish;
- Shveysariya 3 oygacha ozodlikdan mahrum etish;
- Yangi janubiy Uelsda (Avstraliya) 6 oygacha ozodlikdan mahrum etish, yoki 200 avstraliya dollari miqdorida jarima[8;327];
- Turkiya 3 yildan 5 yilgacha ozodlikdan mahrum etish[9;148];
- Misrda 15 yilgacha ozodlikdan mahrum qilish jazosi belgilangan.

Gollandiyada amalga oshirilayotgan giyohvandlik vositalarining muomalasi ustidan nazoratning liberal strategiyasi ushbu mamlakatda ham, butun dunyoda ham giyohvandlik darajasini pasaytirmadi. Aksincha, narkoturizm, giyohvandlik markazlari vujudga kelishi mumkinligi xavfi tug'ilganligi bu muammo haqida chuqurroq, jiddiyoq o'ylashni talab qiladi[10;4-5].

Narkotiklarni oshkorlashtirish tarafdorlari: «Giyohvandlik vositalarini oshkorlashtirish giyohvandlik vositalarining latentlik[11;258] darajasini pasaytiradi va uning ustidan nazoratni amalga oshirish uchun yaxshi shart-sharoit yaratadi» deyilar. Real haqiqat ushbu fikrning ham xato ekanligidan dalolat beradi.

Ko'pincha «yashirin» (qonunga xilof bo'lgan «xufiya» iqtisod, ma'naviy sohadagi og'ishlar) nimanidir oshkorlashtirilishi o'sha hodisaning jadal ko'payishi va uning barobarida shu salbiy hodisa latentligining proporsional o'sishi bilan birga kechadi.

Narkomaniyaning latentligi giyohvandlik vositalari muomalasi o'sishiga proporsional ravishda ko'payib boradi, narkotizm qanchalik keng tarqalsa, giyohvandlik vositalarini iste'mol qilish hollarining ko'p qismi noma'lum bo'lib qolaveradi[12;71]. Biz ham yuqoridagi olimlarning fikriga qo'shilamiz, chunki ushbu hodisaga qarshi kurash olib boruvchi organlarning imkoniyatlari giyohvandlikning tarqalish darajasidan anchagina orqadadir.

Shunday qilib, giyohvandlik vositalarini oshkorlashtirish, hattoki, qisman oshkorlashtirish ham giyohvandlikning latentligini pasaytirmaydi, aksincha, uning natijasi salbiy bo'lishi ehtimoldan holi emas.

XULOSA (ЗАКЛЮЧЕНИЕ / CONCLUSION). Giyohvandlik vositalarini oshkorlashtirish g'oyalari qabul qilib, uni hayotga tatbiq etib bo'lmaydi. Bunga misol sifatida aholi orasida giyohvandlik vositalarini iste'mol qilishdan qo'rquv hissining yo'qligini aytish mumkin, ayniqsa, yoshlar va voyaga yetmaganlar orasida bu narsa yaqqol ko'rinadi.

Ilgari voyaga yetmaganlarning giyohvandlik vositalarini iste'mol qilishi fojia, deb hisoblangan bo'lsa, hozirga kelib, unga nisbatan ota-onalar, hokimiyat organlari vakillari tomonidan salbiy hodisa sifatida keskin fikr bildirilayotganligi yo'q. Biroq hozirgi sharoitda yoshlarda axloqsizlik va ma'naviyatning pasayganligiga odatiy hol, deb qarash ham to'g'ri bo'lmaydi. Ma'naviy, axloqiy talablar o'z mohiyatiga ko'ra obyektiv hususiyatiga egadir, shunday ekan fuqarolarni ushbu talablarga rioya qilishga o'rgatmog'imiz lozim.

ADABIYOT VA MANBALAR RO'YXATI (ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА /

REFERENCES):

1. Казакова А.В. Обзор законодательства зарубежного государства по борьбе с распространением наркотиков. По материалам зарубежной печати. -М.: МВД. России —

1986. – С. 101-102.

2. Организационно-правовые основы борьбы с незаконным оборотом наркотиков в зарубежных странах. Академия МВД. Рос. -М. — 1995. — С. 26-27.

3. Бабаян Э. Либерализация наркотических средств и международное право. — М. — 1993. Информационный бюллетень. НЦБ Интерпола, в РФ. -М, 1993. №4. – С. 28.

4. Рексед Б., Эдмондсон К. Хан М., Самсон Р.Дж. Руководство по контролю над наркотиками ВОЗ. Женева, 1987.-С. 176.

5. Бездна: Пьянство. Наркомания. Спид. //Сост. Артюхов. — М.: Молодая гвардия. 1988, -С. 18-28.

6. Ўзбекистон Республикасининг «Гиёҳвандлик воситалари ва психотроп моддалар тўғрисида»ги қонуни, Ўзбекистоннинг янги қонунлари. №22. -Т.: Адолат, 2000. — С.19.

7. Сергеев А.О. О легализации наркотиков. //Информационный бюллетень НЦБ Интерпола в России. -1994. №9. -С. 4-5.

8. Уголовное законодательство зарубежных стран. –М.: Зерцало, 1998. – С.327.

9. Turk jaza kanuni. Ankara, 1997, В. 148.

10. Сергеев А.О. О легализации наркотиков. // Информационный бюллетень НЦБ Интерпола в России. — 1994. №9. –С. 4-5.

11. Латентлик — яширин, расмий рўйхатга олинмаган. / Усмоналиев М., Каракетов Ю. Криминология. Т.: 2001, –Б. 258.

12. Пахомов В.Д., Казанова В.А., Фирсаков С.В. Выявление уровня преступлений в сфере незаконного оборота наркотиков и характеристика лиц, осужденных за них. -М.: ВНИИ МВД России. 1995. –С. 71.